

Andresbruggi en Sulbenmenha

De oudste vermeldingen van de gehuchten Hansbrug (Haacht-Keerbergen) en Seumay (Perwez)

1. De huidige stand van het onderzoek

Andresbruggi en *Sulbenmenha* komen allebei voor in de levensbeschrijving van Sint-Landoald van Wintershoven⁽¹⁾. Dit dorp in het zuiden van Belgisch-Limburg behoorde in de vroege middeleeuwen tot het patrimonium van de Gentse Sint-Baafsabdij. Haar monniken waren op het einde van de tiende eeuw in een concurrentiestrijd met hun confraters van de welvarendere Sint-Pietersabdij verwickeld. Om meer pelgrims en giften aan te trekken lieten de Bavelingen in 980 de wonderdige overblijfselen van Sint-Landoald en enkele andere heiligen, die een aantal jaren voordien⁽²⁾ ontgraven waren, van Wintershoven naar Gent overbrengen. De *Vita Landoaldi et sociorum* werd nog in datzelfde jaar in naam van bisschop Nodker van Luik, in wiens diocees Wintershoven gelegen was, op schrift gesteld om de authenticiteit van hun relieken en mirakels te bevestigen⁽³⁾.

Deze toponiemen hebben tot dusver niet op veel belangstelling vanwege de naamkundigen kunnen rekenen. Maurits Gysseling vermeldt ze in zijn *Toponymisch Woordenboek* beide met de opmerking "onb(ekend,) in Haspengouw". Het eerste element van *Andresbruggi* legt hij uit als **Andrô*, volgens hem

⁽¹⁾ De integrale uitgave van het oorspronkelijke manuscript van Landoalds *Vita* werd verzorgd door Gysseling en Koch 1950. De vertaling naar het Nederlands van Delcroix en Partoens 1997 is tegelijk een becommentarieerde compilatie die meer dan alleen de *Vita* zelf omvat.

⁽²⁾ Tussen 959 en 971 (de ambtstermijn van de bisschop die zijn toestemming voor de opgraving moest geven) of hoogstens 976 (het jaar waarin de monniken van Sint-Baafs na lange tijd in hun rechtmatig bezit van Wintershoven werden hersteld en ze het bestaan van een plaatselijke heiligencultus konden vernemen) (Delcroix en Partoens 1997 : 13-14 + 21).

⁽³⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 18-23

een prehistorisch hydroniem⁽⁴⁾. *Sulbenmenha* krijgt geen etymologische uitleg mee, alleen een verwijzing naar de wel vergelijkbare maar evenmin verklaarde namen *Soumagne* en *Seumay*⁽⁵⁾.

Jozef Van Loon vermoedt in zijn recente veelzijdige studie van de *Vita* dat Andresbruggi onder de bezittingen van de Sint-Baafsabdij in Haspengouw gezocht moet worden, en eerder in het Germaanstalige dan in het Romaanstalige deel van deze streek. De verwijzing in de hagiografie naar het gehucht Hansbrug, gelegen op de Dijle, tussen Haacht en Keerbergen, beschouwt hij als vergezocht. Op grond van de overeenkomst met andere oude, wel geïdentificeerde vermeldingen beaamt hij dat het Romaans uitzierende *Sulbenmenha* ofwel *Soumagne* (11de eeuw *Solimanniam*) ofwel *Seumay* (1165 *Sulman*) moet zijn. Voor *Seumay* pleit volgens hem nog het feit dat Sint-Baafs goederen had in een naburige plaats⁽⁶⁾.

2. Andresbruggi = Hansbrug

2.1. LOKALISERING

Net als Wintershoven had waarschijnlijk ook Andresbruggi banden met de Sint-Baafsabdij. Een met blindheid geslagen inwoonster van deze plaats was volgens de *Vita* een horige van Sint-Baafs. Toen de lichamen van Sint-Landoald en zijn gezellen opgegraven waren ging ze boete doen in Wintershoven, waarna ze gezond huiswaarts keerde⁽⁷⁾.

De overbrenging van de relieken vanuit Wintershoven werd enkele jaren na het relaas ervan in de *Vita* nogmaals uitvoerig beschreven in twee teksten die mogelijk op een gemeenschappelijke bron teruggaan. Gysseling en Koch hebben ze niet in hun *Diplomata Belgica* opgenomen maar ze zijn terug te vinden in de oudere publicaties van heiligenlevens (*Acta sanctorum*) door de

⁽⁴⁾ Gysseling 1960 : 57

⁽⁵⁾ Gysseling 1960 : 914, 927, 946

⁽⁶⁾ Van Loon 2009 : 486-487

⁽⁷⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 44

jezuïet Bollandus en later Ghesquière⁽⁸⁾. De ene, de *Repetita translatio reliquiarum Gandavum*, werd als appendix aan de *Vita* toegevoegd⁽⁹⁾; de andere, de *Historia translationis reliquiarum Gandavum*, werd als afzonderlijke tekst gepubliceerd⁽¹⁰⁾.

Uit de samenlezing van de *Vita* en de *Translationes* blijkt dat het konvooi een eerste keer halt hield in Sint-Truiden⁽¹¹⁾. Vervolgens ging het per schip verder naar *Andesbrucken* of *Andelbrucken* aan de Dijle⁽¹²⁾. Wegens zijn banden met Sint-Baafs is het niet toevallig dat Andresbruggi zowel in de *Vita* zelf als in de twee beschrijvingen van het transport van de heiligen naar Gent voorkomt: de weduwe van de heer van Wintershoven die Sint-Landoald had laten opgraven, had zich er namelijk op haar landgoed teruggetrokken. Het einddoel van de tocht was zoals gezegd Gent, maar de volgende stopplaats na Andresbruggi was Antwerpen: volgens de *Vita* werd daar een waanzinnige door toedoen van de heiligen weer gezond van geest⁽¹³⁾.

We zullen denkelijk nooit te weten komen of ze op meer dan een louter formele gelijkenis tussen de toponiemen gebaseerd was⁽¹⁴⁾, maar de associatie van Andresbruggi met Hansbrug mag niet zomaar als vergezocht afgedaan worden.

Op Ferraris' kabinetskaart van ± 1775 bestaat *Dansbrugge* uit drie gebouwen op de Haachtse en twee op de Keerbergse oever van de Dijle. Deze rivier vormde er al van oudsher een grens op kerkelijk-administratief vlak. Hansbrug, of toch het deel onder Haacht, lag in Nodkers tijd⁽¹⁵⁾ in het uiterste westen van zijn bisdom Luik. Keerbergen ressorteerde evenwel onder

⁽⁸⁾ Tenzij anders vermeld komt de relevante informatie in Ghesquière 1785 overeen met die in Bollandus 1668.

⁽⁹⁾ Bollandus 1668: 41-42

⁽¹⁰⁾ Bollandus 1668: 43-47

⁽¹¹⁾ Delcroix en Partoens 1997: 53-55

⁽¹²⁾ Delcroix en Partoens 1997: 56

⁽¹³⁾ Delcroix en Partoens 1997: 45

⁽¹⁴⁾ Van Loon (2009: 487) beweert dat de gewraakte verwijzing naar Hansbrug terug te vinden is bij Ghesquière (1785: 366) en dat ze werd overgenomen door Paquay (1932: 51). Een eenvoudige controle leert ons echter dat noch Ghesquière noch zijn voorganger Bollandus *Andelbrucken* e.d. identificeert met Hansbrug. Het is dus Paquay zelf die op het goede spoor gekomen is. Hij vertelt helaas niet hoe.

⁽¹⁵⁾ En nog tot het jaar 1559.

het bisdom Kamerijk⁽¹⁶⁾. Ik kom nog terug op het belang van deze situering⁽¹⁷⁾.

Ook het traject dat het transport van de relieken naar Gent aflegde wijst in de richting van Hansbrug. Om vanuit Sint-Truiden naar de Dijle te reizen lagen destijds twee routes het meest voor de hand. Men kon in de eerste plaats de oude Romeinse heirbaan van Keulen naar de Noordzee volgen : deze weg liep langs Sint-Truiden en kruiste de Dijle ter hoogte van Leuven. Daarnaast kon men de nabijgelegen⁽¹⁸⁾ Kleine Gete en vervolgens de Demer afvaren tot aan de monding in de Dijle bij Werchter. Een plaats aan de bovenloop van de Dijle, ten zuiden van Leuven, komt dus al bezwaarlijk in aanmerking om met Andresbruggi vereenzelvigd te worden⁽¹⁹⁾. Hansbrug ligt inderdaad meer stroomafwaarts in de richting van Antwerpen, net voorbij de Demermondning in Werchter.

2.2. ETYMOLOGIE

Andresbruggi wordt in de *Translationes* woordelijk aan de Dijle gesitueerd en niet aan een waterloop waarvan de naam tot **Andrô* herleid zou kunnen worden⁽²⁰⁾. Dit feit doet vragen rijzen bij Gysselings etymologie, die slechts op één attestatie gebaseerd is.

De vorm *Andresbruggi* is die van de zeer betrouwbare⁽²¹⁾ uitgave van het oorspronkelijke manuscript van de *Vita* door

⁽¹⁶⁾ Deharveng en de Ghellinck 1948

⁽¹⁷⁾ Zie 3.1.

⁽¹⁸⁾ Via Zoutleeuw, dat eveneens voorkomt in de passage van de *Vita* die de overbrenging van de heiligen naar Gent beschrijft (Maes 2010 : 151-152). Zeker vanaf het begin van de dertiende eeuw had Zoutleeuw een eigen haven, wat betekent dat er minstens in die tijd regelmatige scheepvaart mogelijk was (Kempeneers 2003 : 53).

⁽¹⁹⁾ Van Loon (2009 : 487, noot 18) acht dit nochtans mogelijk. Het is echter zeer de vraag of de Dijle destijds vóór Leuven überhaupt bevaarbaar was. Verder stroomopwaarts was immers het debiet wispelturig en het verval groot. De Leuvenaars hebben weliswaar herhaaldelijk geprobeerd de Dijle in de richting van Waver te kanaliseren, maar de eerste bekende poging daartoe dateert pas uit het begin van de vijftiende eeuw (Vandegoor 1997 : 256-258).

⁽²⁰⁾ Tenzij we aannemen dat de Dijle ooit ergens de **Andrô* genoemd werd. Devleeschouwer (1978 : 362) stelt echter als voorgangers van de Romaanse waternaam **Tilia* het Germaanse **Xlanþnôn* en het Keltische **Ganapiá* voor.

⁽²¹⁾ Van Loon (2009 : 476, noot 3) suggereert slechts voor twee woorden een andere lezing.

Gysseling en Koch⁽²²⁾. In de *Repetita translatio* en de *Historia translationis* verschijnt dezelfde plaats echter onder de naam *Andesbrucken*⁽²³⁾, resp. *Andelbrucken*⁽²⁴⁾.

In een eindnoot bij de *Historia translationis* vermeldt Bollandus nog twee andere vormen, *Andesbrueken* en *Andesbrucskén*, die volgens hem zoveel betekenen als 'aan de moerassen', resp. 'aan het brugje'⁽²⁵⁾. *Andesbrueken* kunnen we als het gevolg van een foutieve lezing opvatten: in één van de twee manuscripten⁽²⁶⁾ die als bron gediend hebben kon de *c* in *Andesbrucken* misschien ook als een *e* geïnterpreteerd worden. Deze verwisseling van *c* en *e* kan echter ook aan een geleerde variant van volksetymologie te wijten zijn, net als de inlassing van de *-s-* in het uit het tweede handschrift⁽²⁷⁾ geciteerde *Andesbrucskén*.

Andelbrucken is de enige vorm waarvan het eerste lid van de samenstelling niet op een *-s* eindigt: denkkelijk is dit een kopieer- of een zetfout die we verder buiten beschouwing moeten laten, want Bollandus geeft zoals gezegd in de bijbehorende annotatie ook *Andesbrueken* en *Andesbrucskén* mét *-s* op.

In het eerste element van *Andresbruggi* en *Andesbrucken* e.d. schuilt wellicht⁽²⁸⁾ een Germaanse tweestammige persoonsnaam, gevolgd door een genitief-*s*. Zijn bestanddelen zijn (in hun Oudnederlandse gedaante als simplicia) *ando* 'ijver, geestdrift' en *heri* 'leger'⁽²⁹⁾. Hij is met een oudere klankstand (vgl. Ogm.

⁽²²⁾ Gysseling en Koch 1950: 241. Bollandus (1668: 39) leest in de *Vita* verkeerdelijk *Andresburgi*. We hoeven nochtans niet te twifelen aan het bestaan van een brug die aan de basis van het toponiem gelegen heeft: de tot dusver als oudste beschouwde vermelding van Hansbrug in een akte van 1234 bevindt zich in de zinsnede *inter pontem de Ansbruge et ecclesiam de Hagt* (Vandegoor 1994: 188). In de late achttiende eeuw lag er geen brug meer, maar een veerpont. Pas in 1822 begon men opnieuw aan de bouw van een brug (Vandegoor 1995: 52 + 56).

⁽²³⁾ Althans bij Bollandus (1668: 42). Ghesquière (1785: 366 + 371) spelt *Andelbrucken* in beide *Translationes*, waarschijnlijk – maar onterecht – bij wijze van verbetering.

⁽²⁴⁾ Bollandus 1668: 44

⁽²⁵⁾ Bollandus 1668: 45, noot f

⁽²⁶⁾ *Ex MSS. Gandensii & Corsenduncano* (Bollandus 1668: 43).

⁽²⁷⁾ *In Corsenduncano MS* (Bollandus 1668: 45, noot f).

⁽²⁸⁾ We zouden het eerste element ook als een adjectief kunnen interpreteren. Dit zou een aanlokkelijke zakelijke verklaring van het toponiem opleveren: gezien vanuit Haacht is de brug van Andresbruggi de 'andere', de 'tweede' brug (vgl. Onl. *andar*, Zweeds *andra*: tweede). Voor degenen die het gehucht zijn naam gegeven hebben was dan de eerste brug die over de Binnenbeek die door de dorpskern van Haacht stroomt. Op taalkundig vlak is echter in deze hypothese de *-s* niet verklaarbaar.

⁽²⁹⁾ Köbler 2003: 10 + 120

*harja-) geattesteerd als *Andahar(i)*, de naam van een Bourgondische graaf uit de zesde eeuw⁽³⁰⁾.

Als onderdeel van een toponiem hoefde deze persoonsnaam niet doorzichtig te blijven en konden de klinkers van zijn niet of slechts bijtonig beklemtoonde lettergrepen mettertijd verdoffen. In een tussenfase luidde het eerste element denkelijk **Anderes*- : we kunnen dit veronderstellen naar analogie van de oudste grafieën van andere toponiemen met een vergelijkbare etymologie. Enkele voorbeelden uit Gysselings *Toponymisch Woordenboek* : Gondershausen 912 *Gontireshusa* (< PN **Gundihari*)⁽³¹⁾, Retersdorf 866 *Raterestohrp* en Rittersdorf 12de eeuw *Ratheresdorf* (< PN **Ræ:dahari*)⁽³²⁾, Wintersdorf 902 *Winteresdorph* (< PN **Winidahari*)⁽³³⁾.

De verdofte klinkers konden in een volgend stadium uitgestoten worden, waardoor de syllabe waar ze zich in bevonden verdween. In andere oude schrijfwijzen van soortgelijke toponiemen verschijnen syncopes in de voorlaatste of in de laatste lettergreep van het eerste element. B.v. : Boutersbrugge 1207 *Boutresbrugge* >< 1223 *Boutersbrughe* en Boutersem 1129 *Baltreshem* >< 1130 *Baltersem* (< PN **Baldahari*)⁽³⁴⁾, Gondershausen 1140 *Guntreshusun* >< 1125 *Guntershusen*⁽³⁵⁾, Götterswick 1138 *Gotreswich* >< 1139 *Goterswicg* (< PN **Gautahari*)⁽³⁶⁾, Lederzele 1142 *Lidresela* >< 1123 *Ledersela* (< PN **Leudihari*)⁽³⁷⁾, Rittersdorf 1140 *Rattresdorf* >< begin 13de eeuw *Retersdorph*⁽³⁸⁾.

Vermoedelijk was de auteur die de *Vita* in opdracht van bisschop Nodker geschreven heeft afkomstig van even bezuiden de Germaans-Romaanse taalgrens⁽³⁹⁾. Dan mogen we zijn spelling

⁽³⁰⁾ Förstemann 1856 : 85; Förstemann 1900 : 102-103; Gottschald 2006 : 88; Reichert 1987 : 49

⁽³¹⁾ Gysseling 1960 : 414

⁽³²⁾ Gysseling 1960 : 837 + 847

⁽³³⁾ Gysseling 1960 : 1082

⁽³⁴⁾ Gysseling 1960 : 176

⁽³⁵⁾ Gysseling 1960 : 414

⁽³⁶⁾ Gysseling 1960 : 417

⁽³⁷⁾ Gysseling 1960 : 600

⁽³⁸⁾ Gysseling 1960 : 847-848

⁽³⁹⁾ Heriger, die later de abdij van Lobbes zou gaan leiden, was vermoedelijk afkomstig uit de Sambervallei rond Lobbes (uitvoerige argumentering in Van Loon 2009 : 487-492).

van het eerste element als *Andres-* (hij spelde ook *Wentreshowum* voor *Wintershoven*) toeschrijven aan de neiging van de meeste Romaanse dialecten om in proparoxytons, woorden waarin de klemtoon op de derde laatste lettergreep ligt, de voorlaatste te syncoperen. Al vóór de val van het Romeinse rijk laakten taalzuiveraars deze Volkslatijnse afwijking (*speculum non spectum, calida non calda, ...*). Niettemin heeft deze tendens zich ten westen van Italië algemeen kunnen verspreiden (Lat. *populus, insula* = It. *popolo, isola* > Fr. *peuple, île*)⁽⁴⁰⁾.

De maker van de *Historia translationis*, een anonieme Gentse monnik uit Nodkers tijd⁽⁴¹⁾, was waarschijnlijk wel Germaans-talig⁽⁴²⁾. Aan de eindresultaten hierboven te zien is tijdens de normale Germaanse⁽⁴³⁾ ontwikkeling niet de voorlaatste maar wel de laatste syllabe gedeleerd. In het geval van **Anderes-* leverde dit **Anders-* op, de voorloper van de *Andes-*vormen in de *Translationes*.

Daarna heeft nog een *r*-uitval plaatsgevonden. Middeleeuwse attestaties van dit verschijnsel zijn er voldoende; de moderne spelling van de bedoelde soort toponiemen is in de regel echter conservatief. B.v. : Boutersbrugge 1215 *Buldesbrug*, Dersdorf 1143 *Degestorph* (< PN **Dagahari*)⁽⁴⁴⁾, Gönnersdorf 1166 *Gindestorp* (< PN **Gandahari*)⁽⁴⁵⁾, Rommersheim 1194 *Rumeshem* (< PN **Rumahari*)⁽⁴⁶⁾, Wormersdorf 1138 *Wrmestorph* (< PN **Wurmihari*)⁽⁴⁷⁾.

Nochtans is *Hansbrug* niet het enige geval waarin de huidige officiële naam de *r*-uitval gehonoreerd heeft. B.v. : Angevillers/Anweiler 926 *Ansheres villare* (< PN **Ansuhari*)⁽⁴⁸⁾, Kakesbeck

⁽⁴⁰⁾ Roegiest 2006 : 54 + 124; Stotz 1996 : 109-112

⁽⁴¹⁾ De onbekende auteur zou zijn beschrijving van de overbrenging ruwweg tussen 982 en 990 of 998 opgesteld hebben (Delcroix en Partoens 1997 : 15).

⁽⁴²⁾ Zowel in de *Historia translationis* als in de *Repetita translatio* wordt de Dijle namelijk de *Thili* genoemd. De tentaal in de anlaut werd in het Oudnederlands nog fricatief uitgesproken (*þ*) en met *th* weergegeven. Een Romaanstalige schrijver zou *Tili* gezegd en gespeld hebben (vgl. Van Loon 2009 : 488).

⁽⁴³⁾ Minstens in het gebied dat door het *Toponymisch Woordenboek* van Gysseling 1960 bestreken wordt. Op Friesland, zuidelijk België en een deel van Noord-Frankrijk na kunnen we het als continentaal West-Germaans definiëren.

⁽⁴⁴⁾ Gysseling 1960 : 264

⁽⁴⁵⁾ Gysseling 1960 : 415

⁽⁴⁶⁾ Gysseling 1960 : 858

⁽⁴⁷⁾ Gysseling 1960 : 1090

⁽⁴⁸⁾ Gysseling 1960 : 58

10de eeuw *Kakaresbeki* (< PN **Kakhari*)⁽⁴⁹⁾, Otensel midden 12de eeuw *Othersele* (< PN **Audahari*)⁽⁵⁰⁾, Saasveld 1145 *Saterslo* (< PN **Sanpahari*)⁽⁵¹⁾, Wolsdorf 1166 *Wulkerstorp* (< PN **Wulkahari*)⁽⁵²⁾.

De *h*- aan het begin van *Hansbrug* is er allicht gekomen door hypercorrectie van de *h*-deletie in de Brabantse dialecten. Zowat een eeuw geleden lag Keerbergen nog net buiten het grote *h*-loze areaal in het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied, terwijl Haacht deze klank toen al niet meer uitsprak⁽⁵³⁾.

3. *Sulbenmenha* = *Seumay*

3.1. LOKALISERING

Net als *Andresbruggi* komt ook dit toponiem voor in de passage van de *Vita* waarin Sint-Landoald na te zijn opgegraven in Wintershoven een aantal wonderen doet geschieden: een verlamde man uit *Sulbenmenha* werd met hoop op beterschap naar zijn cultusplaats gebracht⁽⁵⁴⁾.

Het is geen toeval dat één van de twee plaatsen die in aanmerking komen om met *Sulbenmenha* vereenzelvigd te worden dezelfde ligging vertoont als *Hansbrug*. In het begin van de dertiende eeuw was in *Seumay*, een tweetal kilometer buiten *Perwez*, een tijdlang een klooster gevestigd⁽⁵⁵⁾. De huidige *ferme de Seumay* is een imposante vierkantshoeve. Ook deze plaats lag in het westen van het toenmalige bisdom Luik (zij het wat minder perifeer dan *Hansbrug*)⁽⁵⁶⁾.

Seumay is bovendien slechts 9 kilometer verwijderd van *Chaumont-Gistoux*, waar de Sint-Baafsabdij indertijd bezittingen had⁽⁵⁷⁾. Als we met Van Loon de ligging in de nabijheid van

⁽⁴⁹⁾ Gysseling 1960 : 549

⁽⁵⁰⁾ Gysseling 1960 : 776

⁽⁵¹⁾ Gysseling 1960 : 877

⁽⁵²⁾ Gysseling 1960 : 1088

⁽⁵³⁾ Grootaers 1942 : 330

⁽⁵⁴⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 42

⁽⁵⁵⁾ Berlière 1969 : 855-856

⁽⁵⁶⁾ Deharveng en de Ghellinck 1948

⁽⁵⁷⁾ Verhulst 1958 : 104

een Gents domein als bewijsgrond aanvaarden om Sulbenmenha te identificeren, dan moeten we deze omstandigheid ook aanvaarden voor Andresbruggi. Hansbrug ligt namelijk hemelsbreed op niet meer dan 14 km van Itegem. Net als Wintershoven was ook Itegem een (mogelijk door wereldlijke heren geüsurpeerde) bezitting van de Bavelingen die hen in 976 van hogere hand, meer bepaald door de Duitse keizer, teruggegeven werd⁽⁵⁸⁾. In de tijd dat de blinde horige van Sint-Baafs uit Andresbruggi in Wintershoven genezen werd, lag er *de iure* dus wel degelijk een abdijgoed in de buurt van Hansbrug.

Nodker heeft goed overwogen welke mirakels – of beter : welke plaatsen – hij in het heiligenleven van Sint-Landoald vermeld wilde zien. Eerst en vooral wilde hij uiteraard het nodige gezag verlenen aan de wonderbaarlijke relieken waarop de noodlijdende monniken in Gent hun hoop gesteld hadden. Tussen de regels heeft hij niettemin zijn teleurstelling geventileerd over het (moeten) afstaan van een roemrijke voorganger in de geschiedenis van zijn bisdom, de mentor van de Luikse patroonheilige Sint-Lambert⁽⁵⁹⁾. Meer dan tien eeuwen later kunnen we de onderliggende boodschap van de *Vita* alleen nog begrijpen door minutieuze exegese⁽⁶⁰⁾. Voor de Bavelingen moeten zijn subtiele hints echter een niet mis te verstane waarschuwing geweest zijn : Landoald was een Luikse heilige, geen Gentse⁽⁶¹⁾. In dat licht moeten we het feit zien dat Nodker wonderen rapporteert m.b.t. twee plaatsen in de westelijke periferie van zijn bisdom⁽⁶²⁾, nabij

⁽⁵⁸⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 20; Verhulst 1958 : 88-89

⁽⁵⁹⁾ Zo hadden de Gentse monniken gevraagd om in de *Vita* ook hun verslag van een aantal miraculeuze gebeurtenissen tijdens de overbrenging naar Gent op te nemen. Nodker heeft ze echter in een zinnetje of drie laten samenvatten “omdat het anders allemaal wat te veel zou worden” (Delcroix en Partoens 1997 : 45).

⁽⁶⁰⁾ Zie hiervoor Van Loon (2009 : 502-504).

⁽⁶¹⁾ De term “Luiks” slaat in deze context weliswaar op een bisdom met een uitgestrekt grondgebied, “Gents” daarentegen slechts op één abdij in een stad die in een ander bisdom lag.

⁽⁶²⁾ De *Vita* bevat bij wijze van vergelijkende reclame voor Sint-Landoald nog een ander wonderverhaal met de geografische verwijdering als wervend argument. Een vrouw uit Gorsleeuw had tevergeefs haar heil gezocht in de kloosters van Sint-Servaas (Maastricht), Sint-Lambert (Luik), Sint-Trudo (Sint-Truiden) en Sint-Gertrude (Nijvel), allemaal vermaarde bedevaartsoorden die op een voor die tijd respectabele afstand van haar woonplaats liggen. Uiteindelijk vond ze genezing op nog geen uurtje gaans, in Wintershoven (Maes 2010 : 147). Nijvel ligt daarenboven net als Hansbrug tegen de westgrens van het bisdom Luik.

landgoederen van de Sint-Baafsabdij : zo demonstreert hij de devotionele aantrekkingskracht van “zijn” Sint-Landoald.

Daarnaast had Nodker nog een goede reden om Landoald niet alleen als een Luikse maar ook als een specifiek Haspengouwse heilige te typeren.

Gysseling en Van Loon kunnen Sulbenmenha en Andresbruggi slechts in Haspengouw lokaliseren op grond van de geografie van diens heiligenleven, meer bepaald omdat de wel geïdentificeerde plaatsen die in verband met de Wintershovense wonderen genoemd worden allemaal in deze streek liggen⁽⁶³⁾. In de *Vita* wordt immers niet woordelijk verwezen naar Haspengouw. Er is wel een indirecte verwijzing te zoeken in de doordachte vermelding van de plaats *Hasbina* : in Wintershoven genas ook een blinde vrouw uit Neerhespen⁽⁶⁴⁾, een dorp dat als “in de buurt gelegen” bestempeld werd. Hier neemt Nodker enigszins zijn wensen voor werkelijkheid (de afstand tussen beide plaatsen bedraagt toch 25 km). Neerhespen ligt evenwel maar op 4 km van Over- en Neerwinden : ook dit dubbeldorp was een van de domeinen waarvan Sint-Baafs in 976 door de Duitse keizer terug in het bezit gesteld werd⁽⁶⁵⁾. Zowel op etymologisch als op historisch vlak is er een verband tussen *Hasbina* en Haspengouw. Denkelijk werd het dorp op een gegeven ogenblik de hoofdplaats van de gouw waaraan het zijn naam gaf. Volgens zijn oudste levensbeschrijving is Haspengouw de geboortestreek van Sint-Bavo, de patroon van de Gentse abdij⁽⁶⁶⁾.

De geografische uitgestrektheid van Haspengouw anno 980 valt echter niet noodzakelijk samen met die van Haspengouw in de moderne aardrijkskundige, laat staan in de huidige toeristische zin van het woord. In de context van de *Vita*, een tekst waarmee een kerkvorst een interne kerkelijke polemiek wilde

⁽⁶³⁾ Van Loon 2009 : 486

⁽⁶⁴⁾ Gysseling 1960 : 731. Delcroix en Partoens (1997 : 39) vertalen *villa Hasbina* echter als “een Haspengouws dorp”.

⁽⁶⁵⁾ Verhulst 1958 : 88. Behalve *Hasbina*, *Sulbenmenha* en *Andresbruggi* worden i.v.m. de wonderen die plaatsvonden tussen de ontgraving van de heiligen en hun overbrenging naar Gent nog drie andere toponiemen genoemd. Deze plaatsen blijken niet toevallig ook allemaal in de buurt van een landgoed van Sint-Baafs te liggen : Guigoven (*Guodengohovo*), Gorsleeuw (*Lewa*) en Opleeuw (*Suslewa*) bevinden zich op 2 tot 4 km van Wintershoven zelf (Maes 2010 : 144-147).

⁽⁶⁶⁾ Van Loon 2009 : 497-499

beslechten, is het het meest aannemelijk dat men met Haspengouw het toenmalige aartsdiaconaat bedoelde: vanuit dat standpunt bekeken is niet alleen Hansbrug maar ook Seumay een grensplaats in het uiterste westen van het gebied in kwestie⁽⁶⁷⁾. Dit argument geldt zelfs als we Haspengouw als de vroeg-middeleeuwse wereldlijk-administratieve gouw opvatten. De *pagi* waren ten tijde van de *Vita* weliswaar al onderverdeeld in meerdere graafschappen of *comitatus*: daardoor raakte de term *pagus* als benaming van een bestuurseenheid geleidelijk in onbruik⁽⁶⁸⁾. De gebiedsomschrijving van het aartsdiaconaat Haspengouw bleef evenwel nog lange tijd gebaseerd op die van de gelijknamige gouw⁽⁶⁹⁾.

3.2. ETYMOLOGIE

Nu *Sulbenmenha* geïdentificeerd is kunnen we de gangbare uitlegging van het toponiem *Seumay* aan de nieuwe oudste vermelding van deze plaats toetsen. Vóór Gysseling heeft namelijk Albert Carnoy al een etymologisch verband tussen *Seumay* en *Soumagne* gesuggereerd en er zelfs een verklaring voor gegeven⁽⁷⁰⁾. Uit oude vermeldingen van deze en andere naar waterlopen genoemde plaatsen⁽⁷¹⁾, zoals b.v. Soulme (1188 *Sulmas*), Soumoy (1113 *Solmaym*)⁽⁷²⁾ of Neckarsulm (771 *Sulmana*), distilleert hij een wortel **sulm-*. Enerzijds beschouwt hij deze impliciet als Germaans⁽⁷³⁾. Er bestonden inderdaad wel Ogm. adjectieven **salwa-* en **sulwa-* 'vuil, donker' (**salwa-* ook als substantief 'vuil, modder')⁽⁷⁴⁾. Ter staving van zijn theorie verwijst hij naar op *-ma* eindigende doubletvormen van woorden op *-wa* die kleuren aanduiden, zonder er echter voorbeelden van te geven⁽⁷⁵⁾. Ander-

⁽⁶⁷⁾ Verhelst 1984: 237, kaart I

⁽⁶⁸⁾ Verhelst 1984: 233-234 + Verhelst 1985: 265-266. Het begrip was toen wel nog bekend: de *Vita* beschrijft ook de genezing te Gent van een vrouw *ex pago Brachbantensi*.

⁽⁶⁹⁾ Verhelst 1984: 247, kaart II + Verhelst 1985: 266-267

⁽⁷⁰⁾ Carnoy 1948: 626 + 640

⁽⁷¹⁾ Seumay ligt aan de Grote Gete, die bij Perwez ontspringt.

⁽⁷²⁾ Volgens Gysseling (1960: 927), terwijl Carnoy (1948: 640) voor deze plaats 1113 *Solmania* en Carnoy (1954: 35) zelfs 1113 *Soumagne* opgeeft.

⁽⁷³⁾ Carnoy 1948: 640; Carnoy 1952: 37

⁽⁷⁴⁾ Köbler 2007

⁽⁷⁵⁾ Carnoy (1952: 37) geeft toe dat **sulma-* "in geen enkel woordenboek voorkomt".

zijds uit hij op grond van de verspreiding van de bedoelde namen het vermoeden dat **sulm*- een pre-Germaans element is uit het Keltisch of uit een noordelijk, zogeheten Belgisch dialect ervan⁽⁷⁶⁾.

**Sulm*- als grondwoord biedt trouwens geen verklaring voor de aanwezigheid van de *-b*- in *Sulbenmenha*. Hoewel bètacisme in de noordelijke Romania slechts sporadisch optreedt⁽⁷⁷⁾ komt in het geval van Seumay misschien toch het Ogm. **sulwa*- (gesubstantiveerd?) in aanmerking.

Ook het element *-menha* kan ondanks zijn Romaans aandoende spelling als Germaans geïdentificeerd worden. Andere plaatsnamen met hetzelfde hydronymische bestanddeel **manjô*- zijn b.v. Dortmund (941 *Trotmannie*), Dülmen (889 *Dulmenni*), Opmünden (10de eeuw *Upmenni*), Volme (11de eeuw *Volumanniu*) of (vermoedelijk) Wanne (nabij Dortmund, 10de eeuw *Wonomanha*)⁽⁷⁸⁾.

Literatuurlijst

- BERLIÈRE U. e.a. (1969), *Monasticon belge*, deel 4 : Province de Brabant. Luik.
- BOLLANDUS J. e.a. (1668), *Acta sanctorum quotquot toto urbe coluntur, vel à catholicis scriptoribus celebrantur, quae ex latinis et graecis : Acta sanctorum martii*, deel 3. Brussel.
- CARNOY A. (1948), *Origines des noms des communes de Belgique, y compris les noms des rivières et principaux hameaux*. Leuven.
- CARNOY A. (1952), Germaanse hydroniemen in Wallonië. In : *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, jg. 28, afl. 1-2, blz. 27-40.
- CARNOY A. (1954), Zwalm en sulm. In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, nr. XXVIII, blz. 31-38.
- DEHARVENG J. en DE GHELLINCK A. (1948), Diocèse de Liège. Archidiocèses de Trèves, de Cologne et de Reims. Carte III. In : DE MOREAU E. (ed.), *Histoire de l'Église en Belgique*, Tome complémentaire I, Cartes. Brussel.
- DELCROIX K. en PARTOENS G. (1997), *Sint-Landoald en zijn gezellen : leven, overbrengingen, verheffingen en wonderen*. Leuven.

⁽⁷⁶⁾ Carnoy 1954 : 36

⁽⁷⁷⁾ Evolutie van een semivoocaal *u/v* > *b* in de anlaut of na een medeklinker. Zeldzame voorbeelden zijn Fr. *brebis*, *courber* < Lat. *vervex*, *curvare* (Stotz 1996 : 267-269).

⁽⁷⁸⁾ Gysseling 1960 : 281-282 + kruisverwijzingen

- DEVLEESCHOUWER J. (1978), Oudbelgische hydroniemen (II). In : *Naamkunde : tijdschrift voor naamkunde in het Nederlandse taalgebied*, jg. 10, afl. 3-4, blz. 354-362.
- FÖRSTEMANN E. (1856), *Altdeutsches Namenbuch. Erster Band : Personennamen*. Nordhausen.
- FÖRSTEMANN E. (1900), *Altdeutsches Namenbuch. Erster Band : Personennamen*. Bonn.
- GHESEQUIÈRE J. e.a. (1785), *Acta sanctorum Belgii selecta*, deel 3. Brussel.
- GOTTSCHALD M. (2006), *Deutsche Namenkunde*. Berlijn.
- GROOTAERS L. (1942), In welke dialecten wordt de h aangeblazen ? In : *Mededelingen van de Zuidnederlandse dialectcentrale*, nr. 3-4, blz. 329-336.
- GYSSELING M. en KOCH A.C.F. (1950), *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 1. Brussel.
- GYSSELING M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 6. Brussel.
- KEMPENEERS P. (2003), *Zoutleeuw : een toponymisch-geschiedkundige studie*, Nomina geographica Flandrica Monografieën nr. 19. Leuven.
- KÖBLER G. (2003), *Altniederfränkisches Wörterbuch*. Gießen.
- KÖBLER G. (2007), *Germanisches Wörterbuch*. Gießen.
- MAES U. (2010), Lewa, Suslewa en nog eens Lewa : de oudste vermeldingen van Gors-Opleeuw en Zoutleeuw. In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, nr. LXXXII, blz. 141-154.
- PAQUAY J. (1932), Wintershoven : geschiedkundige schets. In : *Verzamelde opstellen uitgegeven door den geschied- en oudheidkundigen studiekering te Hasselt*, deel VIII, blz. 40-71 (ook afzonderlijk in brochurevorm verschenen).
- REICHERT H. (1987), *Lexikon der altgermanischen Namen (Thesaurus paleogermanicus)*, deel 1 : Text. Wenen.
- ROEGEST E. (2006), *Vers les sources des langues romanes : un itinéraire linguistique à travers la Romania*. Leuven.
- STOTZ P. (1996), *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*, deel 3 : Lautlehre. München.
- VAN LOON J. (2009), De Vita Landoaldi (anno 980) als historische en prosopografische bron. In : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, jg. 175, blz. 475-507.
- VANDEGOOR G. (1994 + 1995), De Hansbrug tussen Haacht en Keerbergen. In : *Haachts oudheid- en geschiedkundig tijdschrift*, jg. 9, nr. 3-4, blz. 184-193 + jg. 10, nr. 1, blz. 47-56.
- VANDEGOOR G. (1997), Schepen en scheepvaartverkeer op de Dijle. In : *Haachts oudheid- en geschiedkundig tijdschrift*, jg. 12, nr. 3-4, blz. 256-262.
- VERHELST K. (1984 + 1985), Een nieuwe visie op de omvang en indeling van de pagus Hasbania (VIe-XXIe eeuw). In : *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, nr. XXXVIII, blz. 231-252 + nr. XXXIX, blz. 256-268.

VERHULST A. (1958), *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw) : bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België : Klasse der letteren nr. 30. Brussel.

Ulrich MAES